जीवनावरील मधुराभक्तीची कहाणी

आपल्या वैशिष्ट्यपूर्ण भावगीत गायनाने वेगळे स्थान निर्माण करणारे सुप्रसिद्ध गायक श्री. अरुण दाते यांचे 'शतदा प्रेम करावे' हे आत्मकथनपर पुस्तक ७ मे ९५ रोजी मेहता पब्लिशिंग हाऊसतर्फे प्रसिद्ध होत आहे. या पुस्तकाला महाराष्ट्राच्या लाडक्या व्यक्तिमत्त्वाने लिहिलेली ही प्रस्तावना...

पु. ल. देशपांडे

'शतदा प्रेम करावे' ही अरुण दातेंनी एखाद्या खाजगी मैफिलीत सहजपणे चार गाणी म्हणावीत इतक्या सहजतेने आपल्या जीवनयात्रेची सांगितलेली कहाणी आहे. उर्दू भाषेत दास्ताँ म्हणतात, तशी ही कहाणी. त्या सांगण्याला कुठेही औपचारिकपणाचा स्पर्श नाही. मित्रमंडळींच्या सहवासात मनावर कसलेही दडपण येऊ न देता, गाण्याचे उपजत देणे लाभलेल्या या गायकाने गाता गाता त्याच सहजतेने आपल्या आयुष्यातल्या मनात घर करून बसलेल्या आनंदाच्या क्षणांची माळ गुंफावी, तशा या आठवणी गुंफल्या आहेत. गाण्याच्या परिभाषेत सांगायचे, म्हणजे ही एक लयीशी खेळत चाललेली बोलबाट आहे. आयुष्यात भेटलेल्या माणसांच्या, घडलेल्या प्रसंगांच्या, आपल्या कुटुंबियांच्या, मित्रांच्या स्मरणचित्रांचा हा एक सुंदर पट आहे. जीवनाच्या ज्या ज्या क्षेत्रात तो रमला, अनुभवांचे वादी, संवादी आणि विसंवादी त्याला जे दर्शन घडले, जिथे त्याला कलावंताची उपेक्षा म्हणजे काय — प्रचंड प्रमाणातली प्रशंसेची दाद म्हणजे काय ते कळले, त्या साऱ्या गोष्टींची इथे स्नेहभावाने नोंद करून ठेवली आहे.

जीवनात कटू अनुभव येणे स्वाभाविक असते. पण स्मृतीची ही चित्रे रंगवताना, त्या निर्मितीचा कुणाच्या डोळ्यावर आघात होणार नाही याची त्याने काळजी घेतली. मैफिलीत कुठे बदसूर उमटू दिला नाही. कथनाला कुठे कृत्रिमतेचा स्पर्श घडू दिला नाही. एकतर स्वरलोभी रसिकांच्या मैफिलीत कृत्रिमतेला वावच नसतो. गाणं जितकं सहज तितकीच त्या गाण्याला मिळणारी दाद सहज - उत्स्फूर्त. मनात दाटलेला आनंद व्यक्त कसा करावा असल्या विचारांशी घुटमळायला असल्या मैफिलीत सवडच नसते. गाण्याचा आनंद ऐकणाऱ्याला दिला केव्हा याची तो देणाऱ्यालाही पूर्वकल्पना नसते आणि सुरांचा तो मधुर वेदना देणारा तीर नेमका लक्ष्यवेध करून गेला केव्हा, याचा ती दुर्मिळ जखम झालेल्या रसिकालाही पत्ता नसतो.

असली मोलाची दाद लाभल्याचे भाग्य कलेच्या क्षेत्रात जगणाऱ्या सगळ्यांनाच लाभते असेही नाही. गाणाऱ्याला तर असली दाद मिळवून देणारी ती सुरांची लड, तिचे रहस्यही उमजलेले नसते. ती दाद कुणी विचारपूर्वक दिलेली असते, असेही नाही. ती दिली गेल्याचे दाद प्रकट झाल्यानंतर जाणवते. ते नर्गिसचे फूल, तो बागेत बड्या मुष्किलीने पैदा झालेला नजरदार दीदावर, नेमके त्या फुलावर त्याचे ते ज्ञात्याचे पाहाणे, हा सारा योग जुळून यावा लागतो. त्या क्षणाच्या अकल्पितपणाचं एक कोडंच आहे. आज आपले गाणे नेहमीपेक्षा अधिक का जमले, याचे नेमके कारण त्यालाही उमजलेले नसते. दुसरी गोष्ट म्हणजे अनेक वेळा गाताना एखाद्या जागेवर, साऱ्या मैफिलीतला प्रत्येक श्रोता दाद देण्याचे कुठलेही पूर्वनियोजन नसताना सामुदायिक दाद कशी देऊन जातो, तेही न सुटलेले गूढ आहे. ह्या सगळ्या कोड्यात आणखी एक भर म्हणजे केवळ उपचार म्हणून दिलेली दाद कुठली आणि उत्स्फूर्तपणे गेलेली दाद कुठली ह्याची अनुभवी आणि रसिल्या तबियतीच्या गायकाला चांगली जाण असते. प्रतिसादाचा सच्चेपणा त्याला चांगला ओळखता येतो. अशी शंभर टक्के सच्चेपणाने दिलेली दाद चांगल्या कलावंतांना वर्षानुवर्षे लाभली.

मैफिलीत ज्याची हजेरी म्हणजेच मैफिलीच्या यशाची आगाऊ पावती अशी भावना ज्यांच्यामुळे कलावंतात निर्माण होत आली, त्या रसिकाग्रणी रामूभैय्या दात्यांच्या अरुण हा मुलगा. त्यांनीच वाढीला लावलेल्या संगीत,

नाटक, साहित्य, नृत्य, रंगरेषा ह्यांसारख्या माणसाचं जीवन सार्थ करणाऱ्या वातावरणात अरुण वाढला. 'माझे जीवन गाणे' हे केवळ एका गाणाऱ्यानेच नव्हे तर सगळ्या कुटुंबाने मंत्रजागरासारखे म्हणावे असे हे इंदूरचे दात्यांचे खानदान. जीवनातला प्रत्येक क्षण सुरेल व्हावा हा ध्यास घेऊन वाढणारी ही मंडळी. केवळ आपल्या कुटुंबियांपुरतेच हे सुरलयीचे नाते जुळावे, एवढ्यापुरताच हा ध्यास मर्यादित नव्हता. तो आसपासच्या चार-चौघांना वाटून द्यावा, त्यांची जीवने सुखी करावीत ही त्यांच्या मनाला ओढ होती. त्यासाठी आपले घर स्वरोपासनेचे मंदिर व्हावे, सुरांचा हा दैवी प्रसाद त्यांनाही सुरांनी कान पवित्र करणारा व्हावा, ही ह्या दाते कुटुंबाची मनोमन इच्छा होती.

घरातल्या दिवाणखान्यातली मैफिल संपली, तरी अंतःकरणातली वीणा अखंड झणकारतच राहिलेली असायची. 'सुंदरतेच्या सुमनावरचे दंव चुंबुनी घ्यावे' ही ज्या घरातल्या आबालवृद्धांची वृत्ती होती, असल्या कुटुंबात अरुण लहानाचा मोठा झाला. त्या मैफिलीतल्या चिमुकल्या श्रोत्याच्या भूमिकेत तो केव्हा शिरला आणि यशाची एक-एक पायरी चढत आज भावगीत गायनाच्या क्षेत्रात, लोकप्रियतेचे शिखर त्याने केव्हा गाठले, ते त्यालाही कळले नाही. तो गात राहिला. ऐकणाऱ्यांची संख्या वाढत राहिली.

मात्र हा सगळा प्रवास काही मऊ मऊ गालिच्यांवरून झाला नाही. वाटेत काटेही रुतले. कुठल्याशा आर्थिक उलाढालीत वडलांना फार मोठी खोट आली. प्रासादतुल्य वाडा विकावा लागला. पण हा आर्थिक फटका सुरलयीचा आणि त्यातून लाभणाऱ्या दैवी श्रीमंतीचा आनंद हिरावून घेऊ शकला नाही. तंबोऱ्यातून उमटणारे षड्ज पंचम कुणीही हिरावू शकले नाहीत. तीन खोल्यांच्या नव्या बिऱ्हाडात, स्वयंपाकघर मांडून होण्याच्या आधी समोरच्या छोट्याशा खोलीत बिछायत पसरली गेली आणि तंबोरे सुरांचं गुंजन करायला लागले. तीन साडेतीन खोल्यांचा तो ब्लॉक. तिथे स्वरमहाल उभा राहिला. पूर्वापार चालत आलेला कलावंतांचा राबता तसाच चालू राहिला. त्या काळी राजेहोळकर सरकार असले, तरी रामूभैय्या दाते नावाचा हा रसिकाग्रणी इंदूरातल्या सुरांच्या दुनियेतला अनभिषिक्त बादशहा होता. राजवाड्यावर खास आमंत्रणामुळे आलेले गायक - गायिका, वादक, नर्तक वाड्यावर मुजऱ्यास जाण्याआधी रामूभैय्यांच्या कुटिरात जाऊन त्यांचा आशीर्वाद घेऊन जात. रामूभैय्यांची, जाणत्या रसिकाकडून लाभणारी दाद दरबारातून मिळणाऱ्या बिदागीच्या दसपट मोठी त्यांना वाटायची. आपल्या कुटुंबातल्या त्या स्वरमय वातावरणाचे या कहाणीत फार सुरेख वर्णन केले आहे.

ही कथा वाचताना प्रकर्षाने जाणवते, ते अरुणच्या गाण्यापमाणेच लिहिण्यातले माधुर्य. माधुर्य हा तर अरुणच्या गाण्याचाच नव्हे, तर स्वभावाचा गुण आहे. या कथनात अरुणने कुठेही चुकूनसुद्धा तक्रारीचा कठोर सूर उमटू दिला नाही. ''या जन्मावर, या जगण्यावर शतदा प्रेम करावे'', अशा वृत्तीत तो रमला. ही वृत्ती त्याला भावकवितेत सापडली. गझलच्या दुनियेतून तो मराठी गीतांच्या प्रदेशात आला. येताना त्याने गझलच्या रचनेतली भाववृत्ती जोपासली. त्या वृत्तीतली ताकद हेरली. भावनाप्रधान आणि भावबंबाळ यातला फरक ध्यानात घेतला. रसिकांच्या मनात त्याच्या गीतांनी स्थान मिळविले. गायक म्हणून त्याला उदंड यश मिळाले, पण म्हणून जगाला तुच्छ मानून कलावंताची मिजास मिरवण्याचा हव्यास त्यानं बाळगला नाही. जुन्या आणि समकालीन कलावंतांच्या गुणांचे मनःपूर्वक कौतुक केले. अरुण हा उत्तम गीतगायक आहे. तितकाच तो सर्व प्रकारच्या संगीताचा श्रोताही आहे. आपल्या गीतगायनाच्या यशात कवी, संगीतदिग्दर्शक, गुरूजन यांचा वाटा तो फार महत्त्वाचा मानतो. यशाचे संपूर्ण धनीपण स्वतःकडे घेत नाही. आपल्याला चांगले कवी, आणि त्यांच्या चांगल्या कविता मिळाल्या, त्यांना चाली लावणारे प्रतिभावान संगीतदिग्दर्शक मिळाले, मह्वीरजीं-सारखा 'ह्या हृदयातून त्या हृदयात, नेणारा असामान्य प्रतिभेचा गुरू मिळाला हे त्याने आपले भाग्य मानले. त्याच्या कहाणीतले मोठेपण त्याच्या ह्या विनम्र आणि कृतज्ञ भावनेत आहे. होतकरू कलावंतांचा उत्साह वाढवणारी अशी ही कथा आहे.

अरुणची ही जीवनावरची मधुराभक्ती श्रोत्यांना आनंद देऊन गेली आहे. आजही जात आहे. भावी काळात लाभणारा ह्या पुस्तकाच्या वाचकांचीही त्याला अशीच दाद मिळेल, याची मला खात्री आहे.